

Biblija i svakidašnjica: biblijski pristup fenomenu ljudske smrti

Lana Klokočki

lpomorav@gmail.com

UDK: 27-23:2-186
Esej

Sažetak

Rad razmatra biblijsko naučavanje o fenomenu ljudske smrti, polazeći od izvještaja iz Knjige Postanka 2,15-17 i povezujući ga s drugim tekstovima Svetog pisma. Prvi dio rada sagledava biblijsko-teološko značenje smrti te kristološko-soteriološki odgovor na problem smrti. U drugom dijelu rada predstavljen je praktični značaj ispravnoga biblijskog razumijevanja fenomena umiranja kako za vjernike tako i za nevjernike. Zaključuje se kako Biblija često govori o smrti te ona od nje ne bježi, već ju razotkriva i pojašnjava. Prema Bibliji, smrt jest Božja kazna za grijeh koja je kao duhovna, tjelesna i vječna smrt. Ona je neprijatelj koji uvijek iznova pobjeđuje ljudski rod, no Bog je svojom milošću predvidio pobjednika nad smrću – Isusa Krista, pravog čovjeka i pravog Boga.

Ključne riječi: *smrt, zakon, savez, uskrsnuće, mudrost, Evanđelje*

Uvod

Fenomen ljudske smrti može se razmatrati iz različitih perspektiva: medicinske, biološke, filozofske, psihološke, sociološke, religijske, etičke, umjetničke itd. U ovom radu fenomen smrti obrađen je iz biblijske perspektive. Razmotrit će se pojavnost i značenje pojma smrti u Bibliji, s naglaskom na izvještaj iz Knjige Postanka 2,15-17. Rad će povezati teološke značajke navedenog teksta s drugim tekstovima Pisma te razraditi mogućnosti njihove praktične primjene. Teološke i praktične značajke biblijskih tekstova bit će razrađene u dva smjera: u odnosu na

čovjeka koji vjeruje u Evanđelje (u ostatku ovog rada *vjernik*) i u odnosu na onog koji ne vjeruje (u ostatku ovog rada *nevjernik*). Rad neće obuhvaćati fenomen umiranja svih živih bića na Zemlji, već isključivo čovjeka.

Tema je aktualna jer se u razmatranju svakidašnjice fenomen smrti nameće kao sveprisutan i neizbježan. Smrt se događa svakom živom biću pa tako i čovjeku – ona je „sveopći i nepobitan događaj“ (Thomas 1975, 23). Ona je „demokracija u kojoj svi sudjelujemo i stoga predstavlja jedinstvenu i univerzalnu ljudsku spojnicu“ (Brstilo i Mravunac 2017, 310). Ljudi svakodnevno svjedoče vlastitoj i tuđoj prolaznosti. Ipak, smrt se smatra tabu temom te većina o njoj izbjegava govoriti. Čovjek, u pravilu, promišljanja o smrti prepušta filozofima ili teolozima, a sam pribjegava potiskivanju i poricanju njezina ozbiljnog razmatranja, što je vrsta psihološkoga obrambenog mehanizma. Vrijedi spomenuti istraživanje autorice Štambuk provedeno na 488 ispitanika s područja grada Zagreba (studeni 2002. – ožujak 2003.) koje je pokazalo da većina ljudi o vlastitoj smrti ne razmišlja, odnosno razmišlja vrlo rijetko ili povremeno, uz opasku da starije osobe češće razmišljaju o smrti od mlađih (Štambuk 2007).

Zanimljiv aspekt istraživanja je i činjenica da je većina ispitanika sklona vjerovati u neki oblik života nakon smrti te je kod većine ispitanika prisutna nada u neki oblik besmrtnosti. Ujedno više od polovice ispitanika osjeća bojazan od života nakon smrti. Na pitanje kako se osjećaju kad razmišljaju o vlastitoj smrti, više od polovice ispitanika istaknulo je da osjeća zadovoljstvo što su živi (nevezano za to deklariraju li se kao oni koji vjeruju u zagrobni život ili ne).

Važno je istaknuti i činjenicu da smrt nije jednostavan fizički događaj, već fenomen oblikovan društvenim čimbenicima. U tradicionalnim društvima, smrt je bila „manje skrivena, a više prožimajuća i poznata, iako ne i mirnija“ (Brstilo i Mravunac 2017, 312). Moderna i postmoderna društva karakterizira smanjena stopa smrtnosti zbog poboljšanja kvalitete života, posebice zdravstvene i higijenske zaštite. Na tom tragu Bošnjak (2017, 7) ističe sljedeće:

Još prije stotinjak godina o smrti se govorilo kao o normalnom dijelu ljudskog postojanja, djecu se vodilo gledati pokojnike, na pogrebima se okupljalo čitavo mjesto, smrt nije bila skrivena tajna, ona je bila prisutna u zajednici. Suvremeni čovjek najčešće nikada nema priliku vidjeti umirućega i pokojnika, jer danas se umire u bolnicama, a ako netko slučajno i umre kod kuće, nastoji ga se što prije otpremiti dalje jer boravak s pokojnikom u istome prostoru za današnjeg čovjeka znači izrazito tešku traumu.

Štoviše, suvremen čovjek ne zna što bi rekao umirućem, a smrt zbog povećanja dugovječnosti nesvjesno smatra „patološkim dijelom života koji bi se mogao izbjeći da nije bilo srčanog udara, karcinoma ili prometne nesreće“ (Bošnjak 2017, 7).

Međutim, budući da je riječ o sveprisutnom fenomenu, ljudima nije moguće potpuno ignorirati realnost smrti. Posebice u nesigurnim vremenima, smrt se

čini „aktualnijom temom“ (Brstilo i Mravunac 2017, 310). Kad smrt pogodi našu obitelj ili bližnje, kad svijet zahvati smrtonosna pandemija ili ratna prijetnja, prisiljeni smo suočiti se s onim čega se bojimo i što želimo izbjeći. U tim trenucima čovjek često biva osviješten o vlastitoj prolaznosti i razornoj snazi smrti – biološkoj, društvenoj, psihološkoj. On je tada skloniji promišljanju o životu, umiranju i smislu postojanja jer je „lakše proživjeti bol koja ima smisao“ (Bošnjak 2017, 5). Činjenica da umiremo suočava nas sa smislom i prirodom postojanja te navodi na postavljanje egzistencijalnih pitanja poput: „Tko sam? Zašto sam rođen i zašto moram umrijeti? Jesam li postojao prije rođenja i hoću li postojati nakon smrti?“ U skladu s navedenim, cilj je ovog rada ponuditi biblijske odgovore na pitanja: „Što je smrt?“, „Zašto umiremo?“ i „Kako se pripremiti za smrt?“ te prikazati sveobuhvatnost, dosljednost i smislenost biblijskog pojašnjenja fenomena smrti. Na taj se način želi aktualizirati ovu društveno zanemarenu temu te pokazati njezin teološki, ali i praktični značaj.

1. Biblijsko-teološko značenje smrti te kristološko-soteriološki odgovor na problem smrti

1.1. Prvi biblijski zapis o smrti

Biblijski tekst koji će poslužiti kao okosnica proučavanja bit će tekst iz Knjige Postanka 2,15-17: „Jahve, Bog, uzme čovjeka i postavi ga u edenski vrt, da ga obrađuje i čuva. Jahve, Bog, zapovjedi čovjeku: ‘Sa svakog stabla u vrtu slobodno jedi, ali sa stabla spoznajе dobra i zla da nisi jeo! U onaj dan u koji s njega okusiš, zacijelo ćeš umrijeti!’“

Ovo je prvi biblijski zapis o smrti. Prethodi mu izvještaj o stvaranju. Postanak 1-11 kazuje priču o „početku čovječanstva“ (Hamilton 2010, 2). Smrt se pritom spominje u kontekstu Božjega važnog upozorenja prvim ljudima i povezan je s prvim zapovijedima koje im Bog daje: „Sa svakog stabla u vrtu slobodno jedi, ali sa stabla spoznajе dobra i zla da nisi jeo! U onaj dan u koji s njega okusiš, zacijelo ćeš umrijeti!“ Bog postavlja uvjet: ukoliko čovjek bude jeo plod sa zabranjenog stabla, umrijet će. Smrt će nastupiti kao posljedica neposluha prema zapovijedi. Iz daljnjeg izvještaja u Postanku vidljivo je da prvi ljudi nisu uspjeli održati Božju zapovijed. Njihov neposluh imao je za posljedicu ne samo njihovu vlastitu smrt, već smrt cijeloga ljudskog roda, kao što je zapisano u Poslanici Rimljanima: „Po jednom čovjeku uđe u svijet grijeh, a po grijehu smrt, i tako smrt prijede na sve ljude, jer svi sagriješiše“ (Rim 5,12).

1.2. Trostruko značenje smrti u Bibliji

Glede značenja smrti Stanko Jambrek (2005, 137) primjećuje sljedeće:

U Bibliji se smrt spominje u tri značenja: fizička smrt, duhovna smrt i vječna smrt. Fizička smrt je odvojenje duše i tijela. Ona je posljedica grijeha i svi su joj ljudi podložni. Duhovna smrt označava odvojenost od Boga. Gospodin Isus Krist i apostol Pavao jasno su naučavali da su neobraćeni (nepreporođeni) ljudi u stanju duhovne smrti, tj. u stanju otuđenja i odvojenja od Boga. Ovo stanje odnosi se na zemaljski život i ne implicira uništavanje fizičkog života. Izraz vječna smrt označava vječno odvojenje od Boga, stanje u kojem se duhovna smrt više ne može nadvladati.

Zanimljivo je primijetiti da prvi ljudi nisu tjelesno umrli istog dana kad su okusili plod sa stabla. Pa ipak, Biblija jasno ističe da je njihova smrt nastupila već u samom trenutku prekršaja. Neupitno je, dakle, da se smrt kao božanska kazna spomenuta u Postanku odnosi na duhovnu smrt. O tome, uz izvještaj u Postanku, svjedoče i mnogi drugi biblijski tekstovi. Biblija ponavlja da se ljudi rađaju duhovno mrtvi iako tjelesno živi (Ef 2,1) i to se stanje duhovne smrti opisuje kao življenje u požudama tijela i udovoljavanje njegovim prohtjevima. Glavna karakteristika čovjeka koji je duhovno mrtav mogla bi se opisati kao nemogućnost primiti ono što dolazi od Duha Božjega; za njega je to „ludost koju ne može razumjeti“ (1 Kor 2,14). Isus kaže kako tjelesan (duhovno mrtav) čovjek ne može „vidjeti kraljevstvo Božje“ niti biti njegov „dionik“ (Iv 3,3.5). Budući da svi ljudi na svijetu dijele istu prirodu, dijele i grešnost i smrtnost; nema čovjeka koji ne podliježe grijehu i smrti. Svi se, dakle, rađaju duhovno mrtvi – nesposobni živjeti na način da ugone Bogu izvršavajući njegove zapovijedi. Štoviše, rađaju se kao Božji neprijatelji i protivnici Božjeg zakona. Ta se urođena čovjekova pokvarenost naziva grijehom; zbog grijeha je čovjek „pun svake vrste opačine, prezira i mržnje prema Bogu“ (Drugo helvetsko vjeroispovijedanje 2000, 101).

Uz to što su duhovno mrtvi, ljudi i tjelesno umiru. Smrt je „proces čiji je trenutak teško precizirati“ (Bošnjak 2017, 6), ali jasno je da tjelesno umiranje započinje već od rođenja, a starenje organizma nezaustavljiv je proces koji će neminovno završiti smrću. Iako prvi ljudi nisu tjelesno umrli odmah po prijestupu, Biblija otkriva da je tjelesna smrt također posljedica božanske kazne. Odmah po padu čovjeka u grijeh, Bog najavljuje da će se čovjek vratiti u prašinu iz koje je stvoren (Post 3,19). Nadalje, Biblija smrt redovito opisuje kao zlo i nesreću: ona izvještava o smrti kao „najvećoj nesreći, najekstremnijem i najgorem od svih prirodnih zala u svijetu“ (Edwards 1998, 173), a uništenja gradova, zemalja i velikog broja ljudi označuje kao „svjedočanstvo Božjega gnjeva“ (Edwards 1998, 174). Brojni starozavjetni primjeri uključuju uništenje Sodome i Gomore, Onana, faraona, Egipćana, Nadaba i Abihua, Koraha i njegove družine, izopačenih stanovnika Kanaana, Hofnija i Pinhasa, a novozavjetni smrt Ananije i Safire kao i uništenje Jeruzalema najavljeno od Isusa. Znakovite su i Kristove riječi upućene narodu

kojeg je uznemirila pogibija Galilejaca i ljudi u Siloi: „Ako se ne obratite, svi ćete tako izginuti“ (Lk 13,1-9). Vjerojatno najbolji dokaz da je tjelesna smrt kazna za grijeh jest nužnost tjelesne smrti Isusa Krista. On je bio kažnjen umjesto ljudi (tjelesno je umro); nije bilo drugog načina da se ostvari oprostjenje grijeha jer je „kazna za grijeh smrt“ (Rim 6,23) i „bez prolijevanja krvi nema oprostjenja“ (Heb 9, 22).

Treća dimenzija smrtnosti koju spominje Sveto pismo jest vječna smrt. Ovozemaljska, tjelesna smrt ne znači krajnje prestajanje postojanja čovjeka, stoga se ona ponekad naziva i „prvom smrću“. To je smrt tijela, no duša/duh ne umiru, već nakon umiranja tijela podliježu Božjem sudu. Bog upozorava da je svaki čovjek pred Bogom „već unaprijed osuđen“, i to još u Edenskom vrtu. U posljednji dan (izraz koji označava kraj ovozemaljskog vremena i trenutak konačnoga Božjeg suda) ljudi će tjelesno uskrsnuti (novim, izmijenjenim tijelom) i stupit će na posljednji sud. Na tom će sudu biti osuđen „svatko tko se nije našao upisan u knjizi života“; bit će bačen u ognjeno jezero, što je opisano kao „druga smrt“ (Otk 20,15; 21,8). Ta smrt naziva se i vječnom smrću jer označava trajno stanje odvojenosti od Boga. Niti ova smrt ne znači konačno prestajanje postojanja, već vječno postojanje svjesnog, uskrslog čovjeka koji će zauvijek biti odvojen od Boga, u stanju paklene muke (Otk 20,10).

Biblija, dakle, smrt smatra propašću u svakom mogućem smislu. Edwards (1998, 173) navodi kako riječ „smrt“ podrazumijeva „potpuno, osjetno i beznadno uništenje i bijedu“. Ona je primarni ljudski neprijatelj kojem je nemoguće izbjeći. Smrt ljude odvaja od Boga, ali i jedne od drugih. Calvin (2008, 152) zaključuje kako je „izvorni grijeh nasljedna iskvarenost i izopačenost naše prirode koja se proteže u sve dijelove naše duše, što nas prvo čini odvratnima pred Božjim gnjevom, a potom u nama proizvodi djela koja Pismo naziva djelima tijela“. Isti autor navodi kako su nakon čovjekova pada u grijeh, „ukrase kojim ga je Bog obdario – mudrost, vrlinu, pravednost, istinu i svetost, zamijenili strašna bijeda, sljepilo, nemoć, oholost, nečistoća i nepravednost“ (Calvin 2008, 150). Ove karakteristike, u manjoj ili većoj mjeri, opisuju svakog čovjeka. Ljudska grešnost dominantna je karakteristika koja oblikuje svijet i društvo. Njezina je posljedica nemogućnost savladavanja djela tijela, koja su: „bludnost, nečistoća, razvratnost, idolopoklonstvo, vraćanje, neprijateljstva, svađe, ljubomora, srdžbe, spletkarenja, razdori, strančarenja, zavisti, pijančevanja“ (Gal 5,19-21).

Smrt se kao fenomen, dakle, pojavljuje odvojenjem prvog čovjeka od Boga zbog neposluha, a njezine dimenzije obuhvaćaju i duhovnu i tjelesnu smrt. Svaki sljedeći čovjek rađao se pod istim prokletstvom: duhovno mrtav (odvojen od Boga), u procesu tjelesnog umiranja već od samog rođenja. Vječna smrt treća je dimenzija smrti koja predstavlja njezinu svojevrsnu metafizičku kulminaciju. Možemo zaključiti da je smrt, u sva tri značenja, neprijatelj kojeg čovjek ne može poraziti. Ne može iznaći medicinsko rješenje ovog problema da se odupre tjele-

snoj smrti niti može ukloniti vlastitu sklonost grijehu da bi nadvladao duhovnu, i konačno, vječnu smrt.

1.3. Božji plan spasenja od smrti kao dio evanđelja

Obzirom da je umiranje kazna za grijeh, čovjek bi, da bi izbjegao kaznu, morao biti bezgrešan. Takav čovjek ne postoji jer su svi ljudi potomci istih praroditelja po kojima je grijeh i ušao u svijet. Ne griješe svi ljudi u istoj mjeri, no Bog zahtijeva potpunu, savršenu bezgrešnost te prekršitelja jedne zapovijedi smatra odgovornim za kršenje svih ostalih zapovijedi (Jak 2,10-11). Stoga Biblija naglašava da među ljudima nema ni jednog dobrog čovjeka prema Božjem standardu dobrote. Božji Zakon, sažet u deset zapovijedi, standard je Božje svetosti, ali vršenje Zakona ni jednog čovjeka neće opravdati pred Bogom; Zakon, naime, „služi samo točnoj spoznaji grijeha“ (Rim 3,20) – on čovjeka osuđuje, a ne spašava.

Budući da Zakon „ništa nije priveo savršenstvu, Bog je uveo bolju nadu da nas približi samom sebi“ (Heb 7,19). Heidelberški katekizam ovu istinu sažima zaključkom da je Božja volja „zadovoljiti vlastitu pravednost kroz posrednika i spasitelja koji je istinski i pravedan čovjek, a ipak moćniji od sveg stvorenja, a istodobno je i pravi Bog“ (Heidelberški katekizam 2000, 32). Zato se Božji Sin, Isus, lišivši se jednakosti s Bogom, rodio u tijelu – rođen od žene, ali začet po Duhu Svetome. Na taj je način „postao sličan ljudima i ponizio sam sebe postavši poslušan do smrti na križu“ (Fil 2,6-8). On je „umro zbog grijeha, pravedan za nepravedne, da nas privede Bogu; on koji je bio ubijen tijelom, ali oživje duhom“ (1 Pt 3,18).

Evanđelje je u potpunosti otkriveno u Novom zavjetu, međutim, o Kristu (Božjoj pravednosti) svjedoči i cijeli Stari zavjet (Zakon i Proroci). Odmah po padu čovjeka u grijeh, Bog najavljuje da će kroz rod žene doći onaj koji će „zmiji satrti glavu“ (Post 3,15). Vrlo rano u povijesti Izraela događa se Pasha – izlazak iz Egipta, pri čemu je pashalno janje prikaz budućega žrtvenog Janjeta koje će biti predano za otkupljenje grijeha. Nadalje, kad je Mojsije donio Izraelcima Božje zapovijedi, uzeo je životinjsku krv te poškropio knjigu, narod, Šator i sve predmete određene za bogoslužje; ovo pokazuje da „ni prvi savez nije bio ustanovljen bez krvi“ (Heb 9,18-21). Zapravo, čitav izraelski kompleksni sustav prinošenja žrtvi za grijeh naroda bio je Božji način da pokaže čovjeku da bez „prolijevanja krvi nema oprostjenja“ (Heb 9,22). Međutim, te žrtve nisu mogle uistinu očistiti od grijeha one koji po njima pristupaju Bogu. One su se morale neprestano iznova prinositi, a nikada nisu istinski mogle uzeti grijeh – štoviše, njima se sjećanje na grijeh „obnavljalo“ (Heb 10,4). To je stoga što je Zakon posjedovao samo „sjenu budućih dobara, a ne samu bit stvarnosti“ (Heb 10,1); on je bio „slika nebeskih stvarnosti, a ne sama stvarnost“ (Heb 9,23). Novi zavjet otkriva da je samo jedna

svrha i svršetak zakona, a to je Krist – „On je svrha i svršetak Zakona da se opravda svatko tko vjeruje“ (Rim 10, 4).

1.4. Kristova posrednička smrt i uskrsnuće

Božja je volja bila pripremiti Kristu tijelo, da bude prineseno jednom zauvijek – tim prinosom zauvijek je otklonjen grijeh i učinjeni su savršenima oni koje posvećuje (Heb 10,14). Tako je s pojavom Krista ukinut dotadašnji sustav prinošenja žrtava (Heb 10,8). On je postao posrednikom novog saveza. Za razliku od starozavjetnoga velikog svećenika, koji je kao nesavršen posrednik ulazio u rukom napravljenu Svetinju nad svetinjama, Isus, savršeni posrednik, ušao je u onu pravu – u nebo, pred samo lice Božje.

Kristovo uskrsnuće dokaz je njegove pobjede nad smrću i grijehom; „On uništi smrt i obznani život i besmrtnost Radosnom vijesti“ (2 Tim 1,10) te je opisan kao onaj koji „ima ključeve smrti i podzemlja“ (Otk 1,18). U Prvoj poslanici Korinćanima apostol Pavao naglašava da je Kristovo uskrsnuće činjenica koju su potvrdili mnogi svjedoci:

Predao sam vam najprije ono što sam sam primio: da je Krist, suglasno Pismima, umro za naše grijeha, da je pokopan, da je treći dan, suglasno Pismima, uskrsnuo, da se ukazao Kefi, potom Dvanaestorici. Zatim se ukazao braći kojih je bilo zajedno više od pet stotina, od kojih većina još i sada živi, a neki su već pomrli. Potom se ukazao Jakovu, pa onda svim apostolima. A naposljetku, ukazao se i meni kao nedonoščetu (1 Kor 15,3-8).

Pritom Isus nije uskrsnuo nekim drugim tijelom, već onim koje je bilo pokopano, što je potvrdio pokazavši učenicima svoje ruke i stopala na kojima su bili ožiljci čavala i rana (Lk 24,39); istovremeno, to je tijelo bilo i „preobraženo“ (1 Kor 15,51). Uskrsnuće je, prema Pavlu, „osnova propovijedanja i vjere“ (1 Kor 15,14). Pavao jasno ustvrđuje da vjera nema nikakvu vrijednost bez Kristova uskrsnuća jer bi u tom slučaju vjernici i dalje „ostali u svojim grijesima“ (1 Kor 15,17). No Kristovim uskrsnućem oni su učinjeni sudionicima pravednosti – uskrsli su u novi život i baštine „jamstvo vlastitog tjelesnog uskrsnuća“ (Heidelberški katekizam 2000, 39).

Krist je, dakle, postao „ljudskim sudionikom u krvi i mesu da bi mogao umrijeti i smrću uništiti onog koji ima vlast nad smrću – đavla, i to da oslobodi one koji cijeli život bijahu podvrgnuti ropstvu strahom od smrti“ (Heb 2,14-15). Prekršajem jednog čovjeka (Adama) došla je osuda na sve ljude, tako izvršenjem zapovijedi od jednog (Isusa) dolazi na sve ljude opravdanje; kao što su nepokornošću jednog svi postali grešnici, tako će i pokornošću jednog svi postati pravednici (Rim 5,18-19). Slična misao nalazi se i u poslanici Rimljanima 3,21-24: „A sada se nezavisno od Zakona očitovala Božja pravednost za koju svjedoče Zakon i proroci, i to pravednost po vjeri u Isusa Krista za sve koji vjeruju – nema razli-

ke, jer su svi sagriješili i lišeni su Božje slave – i svi su opravdani darom njegove milosti, otkupljenjem u Kristu Isusu.¹ Vjera je, dakle, uvjet za opravdanje pred Bogom. Pritom je važno istaknuti da je spasenje dar, a ne zasluga, jer i oni koji su spašeni, nekoć su od naravi bili „djeca srdžbe“ kao i svi ostali ljudi (Ef 2,3).

Ali Bog koji je bogat milosrđem – iz svoje velike ljubavi kojom nas je ljubio – nas, koji smo bili mrtvi zbog grijeha, s Kristom oživi – milošću ste spašeni! – s njim nas i uskrisi i s njim postavi na nebesima, u Kristu Isusu, da u vjekovima koji nadolaze pokaže izvanredno bogatstvo svoje milosti dobrotom prema nama u Kristu Isusu. Da, milošću ste spašeni – po vjeri. To ne dolazi od vas; to je dar Božji! To ne dolazi od djela, da se ne bi tko hvalisao (Ef 2,4-9).

Vjernici su duhovno oživljeni. Njih koji su „nekad bili otuđeni od Boga i Božji neprijatelji svojim mišljenjem i zlim djelima (duhovno mrtvi), sada Bog izmiri u Kristovom tijelu, smrću“ (Kol 1,21-22); „istrgnu ih iz vlasti tame i prenese u kraljevstvo svog ljubljenog Sina“ (Kol 1,13). Štoviše, Biblija naglašava da su oni „umrli grijehu“ (Rim 6,2), što je prikazano krštenjem: pri krštenju su se, slikovito ukopani u smrt, poistovjetili s Kristom (Rim 6,5) te stoga starog sebe mogu smatrati mrtvim (Rim 6,8). Izraz „stari čovjek“ pritom podrazumijeva čovjekovu tjelesnu prirodu sklonu grijehu. „Novi čovjek“ je, pak, onaj koji je „nanovo rođen“; u razgovoru s Nikodemom, Isus pojašnjava da onaj tko se ne rodi odozgo, „ne može vidjeti kraljevstvo Božje“ (Iv 3,3) te navodi da je riječ o duhovnom rađanju koje se ostvaruje kroz vjeru u Sina Božjeg (Iv 3,1-16). Duhovno oživljen čovjek može razumjeti evanđelje – on spoznaje Oca, Sina i Duha Svetoga, razabire kraljevstvo Božje, kaje se za grijeha i posvećuje se Bogu. Edwards (1998, 214), da bi opisao taj novorođeni život, koristi izraz „duhovno uskrsnuće“.

Osim što su duhovno oživljeni, vjernici očekuju i uskrsnuće tijela. Iako moraju tjelesno umrijeti, jer tijelo i krv ne mogu baštiniti kraljevstvo Božje, uskrsnut će novim, proslavljenim tijelom, sličnim Kristovu, a to će se dogoditi „u posljednji dan“ (1 Kor 15,51-53). Apostol Pavao ovo potvrđuje ponavljanjem pisane riječi iz knjige proroka Hošee: „A kad se ovo raspadljivo tijelo obuče neraspadljivošću i ovo smrtno tijelo besmrtnošću, tada će se ispuniti pisana riječ: ‘Pobjeda proguta smrt! Gdje je, smrti, tvoja pobjeda? Gdje je, smrti, tvoj žalac?’ Žalac je smrti grijeh, a snaga je grijeha u Zakonu. Ali hvala Bogu koji nam dade pobjedu po našem Gospodinu Isusu Kristu!“ (1 Kor 15,54-57).

Tako uz navedeno, Isusova pobjeda nad smrću znači i sigurnost vjernika u pogledu konačnog suda koji će nastupiti na kraju ovozemaljskog vremena. Na tom će sudu biti kažnjen svatko tko se nije našao „upisan u knjizi života“ i to vječnom smrću u ognjenom jezeru (Otk 20,15). No nad vjernicima vječna, druga

1 Navedeni redci ističu da pravednost po vjeri u Krista primaju „svi koji vjeruju“, a ne „svi“ ljudi koji postoje te se mogu koristiti kao jedan od dokaza protiv ideje sveopćeg pomirenja (kršćanskog univerzalizma).

smrt nema vlasti; oni su spašeni od Božjega gnjeva i kazne. Njegovo obećanje vjernicima glasi: „Tko vjeruje u Sina, tomu se ne sudi“ (Iv 3,18). Uskrsnut će i vjernici i nevjernici, ali ne s istom svrhom: vjernici će iz grobova izići na uskrsnuće – na život, a nevjernici na uskrsnuće – na propast (Iv 5,29).

2. Praktični značaj ispravnoga biblijskog razumijevanja fenomena umiranja

2.1. Mudar čovjek razmišlja o smrti

Biblija navodi da mudar čovjek razmišlja o svojoj i tuđoj smrti i za nju se priprema. Psalam 90 upućuje molbu Bogu da nas „nauči brojati naše dane, da steknemo mudro srce“ (Ps 90,12). U Knjizi Propovjednika nailazimo na naizgled čudnu tvrdnju da je „bolje ići u kuću žalosti nego u kuću gozbe“ te da je prva od tih kuća boravište mudrih, a druga ludih (Prop 7,2.4). Parafrazirano, bolje je ići na sprovod nego na zabavu. Na sprovodu su ljudi suočeni s razmišljanjem o vlastitoj i tuđoj smrtnosti i prolaznosti, što dovodi do razmatranja ozbiljnih pitanja poput: „Koja je svrha (mog) života?“ Ovakva promišljanja, iako neugodna, imaju svrhu, a to je usmjeriti nas na ono zaista važno i pomoći nam da rastemo u mudrosti. Zato Biblija sugerira da žalost nije isključivo negativna emocija koju treba izbjegavati pod svaku cijenu; štoviše, pod „žalosnim licem, srce često postaje radosno“ (Prop 7,3) jer „žalost po Božjoj volji i promisli rađa obraćenjem“ (2 Kor 7,10).

Valja napomenuti da je za ispravno poimanje i promišljanje smrti važno njezino ispravno biblijsko razumijevanje. Pritom problem predstavlja već spomenuta činjenica da su svi ljudi rođeni duhovno mrtvi te oni ne razaznaju duhovne stvarnosti koje se tiču Boga, Božje riječi, grijeha, pravednosti, suda, smrti. Naprotiv, po navedenim su pitanjima u zabludama jer je tjelesan čovjek rob tjelesnog načina razmišljanja koje mu ne dopušta pravu spoznaju Boga. Štoviše, „ljudi pokušavaju stvoriti Boga na svoju sliku“ (Budiselić 2018, 17). Promišljanje o smrti može biti korisno u svrhu shvaćanja vrijednosti ljudskog života te osobnog razvitka čovjeka, ali to nije dovoljno. Biblijski, za osobu koja je nevjernik, nije najvažnije proživjeti dobar život i spokojno se pripremiti za smrt. Ona je duhovno mrtva i nalazi se na putu prema tjelesnoj (prvoj) i vječnoj (druvoj) smrti i u potrebi je spasenja.

Vjernik je, druge strane, spašen, opravdan od grijeha, izmiren s Bogom. On ne negira vlastitu grešnost (1 Iv 1,18), već ju priznaje (kaje se) i ima za nju oprostjenje po Kristovoj krvi. On je „duhovno oživljen“ i očekuje uskrsnuće tijela nakon tjelesne smrti. Tjelesna smrt za kršćanina znači prestanak ovozemaljskog života, što podrazumijeva prestanak rada za Božje kraljevstvo i kraj mogućnosti za osobno posvećenje. Stoga, iako je kršćanin siguran u pogledu vječne smrti, ipak mora razmišljati o kraju ovozemaljskog života jer će se morati pojaviti „pred sudom

Kristovim da primi nagradu ili kaznu“, ovisno o onom što je činio za života u tijelu (2 Kor 5,10). Kulturna i osobna gledišta na smrt usko su povezana te u tom smislu, nažalost, postoji opasnost da „duh vremena“ utječe i na Crkvu te ona ponekad bude pretjerano fokusirana na ovozemaljski život, što se može primijetiti u temama razgovora vjernika, literaturi koja se najčešće čita, propovijedima i poučavanjima te sličnom. U nastavku će se detaljnije prikazati praktični značaj promišljanja o smrti u odnosu na vjernike i na nevjernike.

2.2. *Primjena u odnosu na vjernike*

2.2.1. Razmišljanje o spasenju od smrti potiče vjernike na štovanje Boga

Čovjekova smrtnost dokaz je njegova otpada od Boga te prikladne Božje kazne. No istovremeno, Božja milost spasenja kao odgovor na kaznu razlog je za štovanje. Žrtvu koju je Isus podnio nemoguće je ispravno razumjeti ukoliko ne postoji svjesnost o potpunoj iskvarenosti i smrti kao potpuno zasluženoj kazni. Tek kada razumijemo koliko su ljudski grijeh i pobuna protiv Boga u Božjim očima odvratni i neprihvatljivi, možemo početi razumijevati veličinu milosti i ljubavi koju je pokazao u Kristu. Krist je rođen, umro, pokopan i uskrsnuo na Božju slavu i za spasenje čovjeka. Time je „izmirio vjerne s Ocem, dao zadovoljštinu za grijeh, razoružao smrt, nadjačao osudu i pakao i obnovio život i besmrtnost“ (Heidelberški katekizam 2000, 115). Ta spoznaja održava u nama svijest o Božjoj slavi, svetosti, pravednosti, dobroti, veličanstvu, svemoći; potiče nas na divljenje, zahvaljivanje, slavljenje; čini nas revnijima i predanijima Kristovim učenicima i svjedocima. Ukratko: smrtnost nas podsjeća na našu krivnju, krivnja nas potiče na traženje Boga te u Kristu nalazimo mir i oprostjenje, što nas dovodi do štovanja, u divljenju i strahopoštovanju.

2.2.2. Razmišljanje o prolaznosti ovozemaljskog života potiče vjernike na budnost i trezvenost

Sveto pismo upozorava da je život čovjeka na Zemlji vrlo kratak. Podsjeća da nemamo mnogo vremena prije smrti. Uspoređuje život čovjeka s „dimom koji se čas pokaže i zatim nestane“ (Jak 4,14), s „poljskim cvijetom kojeg jedva dotakne vjetar i on nestane“ (Ps 103,15-16) te s „daškom i sjenom“ (Ps 39,6-7). Bog je svakom čovjeku odredio broj dana prema svojoj suverenoj volji i nitko ne zna u kojem trenutku će biti pozvan s ovog svijeta. Kad bi čovjek znao koliko mu još vremena preostaje, potrudio bi se svoje vrijeme, novac i energiju potrošiti na najkvalitetniji mogući način. Brže i lakše mogao bi odvojiti bitno od nebitnog. Vjerojatno bi mu bilo stalo da bližnjima iskaže ljubav ili da se s nekime izmiri. Preispitao bi kako živi i lakše bi se kajao za grijeh. John Flavel (2019, 7), u svojoj knjizi posvećenoj ožalošćenim prijateljima koji su izgubili dijete, podsjeća da su smrti naših bližnjih

„podsjetnik da se i sami uskoro moramo pripremiti da pođemo za njima te da bi nam zbog toga i naša vlastita smrt trebala biti jednostavnija, bliža i poznatija“.

No kršćanin je pozvan stalno živjeti u stanju trezvenosti i budnosti. Budan čovjek svjestan je svoje okoline i na nju reagira; trezven je čovjek priseban i ponaša se razumno. Za vjernika to znači aktivno promišljati o stvarnosti u svjetlu Svetog pisma i usklađivati svoje želje, potrebe, interese i planove s Božjima. Konkretno, njegova je zadaća vršiti djela ljubavi prema bližnjima služeći im na različite načine, da moli, da se vježba u pobožnosti, da upoznaje zdrav nauk Pisma i ustraje u njemu kao Kristov učenik te da bude svjedok evanđelja svijetu. To, naravno, nisu djela kojima se spašavamo, već su to djela koja dokazuju spasenje jer se „vjera dokazuje djelima“ (Jak 2,17-18). Život u tijelu Pismo predstavlja kao rad za Božje kraljevstvo i priliku za posvećenje, a ne za upražnjavanje grešnih pobuda i tjelesnih užitaka. Iako strah od kazne ne bi trebao biti jedina motivacija za činjenje dobra, strahopoštovanje prema Bogu pozitivna je vrsta straha koja nas čini mudrima (Ps 111,10). Svijest o vlastitoj smrti, prolaznosti i ograničenosti podsjeća nas da ćemo morati stati pred lice Božje i primiti pred njim „nagradu ili kaznu prema onome što smo za ovozemaljskog života činili“ (2 Kor 5,10).

2.2.3. Ispravno razumijevanje smrti oslobađa

vjernike straha od smrti i žalosnog očajavanja

Vjernik može imati potpunu sigurnost u pogledu Sudnjeg dana. On zna da je već prešao iz smrti u život i da ona nad njim više nema vlasti. Tjelesno će umrijeti, ali to neće biti kraj njegova postojanja; u tom trenutku njegova će duša biti odmah uzdignuta ka Kristu, a tijelo će čekati uskrsnuće od mrtvih. Nakon uskrsnuća, ono će se, preoblikovano poput Kristova slavnog tijela, opet „sjediniti s dušom“ (Heidelberški katekizam 2000, 48). Psalam 23 iskazuje smrt u vjeri i pouzdanju: „ne bojim se, jer si ti sa mnom“ (Berković 2017, 204). Naravno, to ne znači potpuni izostanak negativnih emocija; moguće je da se i vjernik osjeća uplašeno, zabrinuto ili nesigurno u pogledu vlastite smrti. No „umijeće umiranja“ kao priprema vjernika za smrt „upućuje ga na vječnu nadu i osviještenost o prolaznosti života“ te „potiče na potrebu da se načini svojevrsna katarza u odnosu na osobnu savjest u kajanju“ (Berković 2017, 191).

Kad mu premine vjerujući bližnji, vjernik ima utjehu u činjenici da će ponovno biti zajedno u Nebu, odnosno na novoj zemlji po uskrsnuću mrtvih. Pismo stoga upućuje da se u pogledu umrlih vjernici ne trebaju žalostiti poput ostalih koji nemaju nade. Štoviše, možemo se radovati ponovnom susretu, a i imati mir u činjenici da je umrlim vjernicima sada mnogo bolje nego nama, jer su s Kristom (Fil 1,23). Ponovno, ovo ne podrazumijeva bezosjećajnu neosjetljivost, već predanje boli Bogu i „izbjegavanje neumjerene žalosti“ koja se iskazuje kao grešni oblik ponašanja (Flavel 2019, 15).

Nažalost, smrt bližnjeg za kojeg nemamo sigurnost spasenja može prouzročiti veliku tjeskobu i bol. Međutim, i tada se možemo pouzdati u Božju savršenu pravednost i utjehu. U nekim slučajevima preostaje i nada da se bližnji na samrti ipak obratio Bogu, poput razbojnika na križu (Lk 23,39-43). Konačna utjeha vjernika je u saznanju da posjeduju bolju nadu i vječni život, koji nadilazi svako dobro koje su imali na Zemlji. Bog daje obećanje novog neba i nove zemlje i novoga grada pripremljenog za vjerne. Taj novi svijet bit će potpuno drugačiji od sadašnjeg svijeta. Bog će biti „među ljudima, otrt će svaku suzu s njihovih očiju te više neće biti smrti, tuge, jauka niti boli“ (Otk 21,1-4) jer će đavao, smrt i podzemlje biti zauvijek bačeni u ognjeno jezero (Otk 20,10.14).

2.3. Primjena u odnosu na nevjernike

Nevjernik je, prema Pismu, onaj koji ne vjeruje u jedinorođenoga Božjeg Sina, Isusa. Njegova nevjera sprječava ga da primi spasenje od Božjega gnjeva i smrti; vjera je, naime, sredstvo kojim se spašavamo. To stanje nevjere prirodno je stanje čovjeka; obilježje je tjelesne prirode koja se opire Bogu i odbacuje ga. Pismo svjedoči da ni jedan čovjek nije dijete Božje po svom prirodnom rođenju, naprotiv, po prirodi su svi „djeca srdžbe“ (Ef 2,3). Za osobu koja nije izmirena s Bogom dobra djela nemaju nikakvu vrijednost kao sredstvo opravdanja; Bog ih ne prima. Od dobrih djela koristi imaju ljudi oko nas, a njima ponekad umirujemo i vlastitu savjest. Međutim, „popravljanje“ prolaznoga i kratkog ovozemaljskog života u svrhu osobnog razvitka ili humanizma, a bez činjenja djela koje Bog želi, ludost je i ispraznost.

Kada su Židovi pitali Isusa što trebaju činiti da bi radili djela koja Bog hoće, on im je odgovorio da Bog hoće jedno djelo – „vjerovati u onoga kojeg je poslao“ (Iv 6,28). Sredstvo koje je Bog odredio da se ljudi po njemu spašavaju jest „ludost propovijedanja“ (1 Kor 1,21), i to je zadatak vjernika. Propovijedanje podrazumijeva naviještanje evanđelja, odnosno kraljevstva Božjeg. Slušanjem Božje riječi po Božjoj se volji i milosti u čovjeku događa nadnaravna promjena: u njemu se pojavljuje vjera. Vjerom se čovjek osvještava o postojanju Boga, Njegovoj prirodi i karakteru, razlogu vlastita postojanja kao i vlastitoj grešnosti i potrebi opravdanja pred Bogom. Što se tiče dijela evanđelja koji se odnosi na plan spasenja, pri svjedočenju je važno objasniti „na koji način Isusova smrt utječe na naše grešno stanje“ (Budiselić 2013, 23). No, „u današnjoj je kulturi sve teže nazvati grijeh pravim imenom i označiti grešnog čovjeka kao grešnika“ (Budiselić 2018, 15). Dobre primjere govora o pokajanju nalazimo kod apostola, koji su, između ostalog, ljude „zaklinjali i opominjali da se spase od pokvarenog naraštaja“ (Dj 2,40) te ih upozoravali da se moraju „obratiti da bi im se izbrisali grijesi“ (Dj 3,19). I sam je Isus u svojim naučavanjima bio oštar, pa čak i „uvredljiv“ (Budiselić 2018, 17), i „često je govorio o paklu“ (Budiselić 2018, 11).

Važno je napomenuti da je spasenje čovjeka isključivo Božje djelo i ovisi o Božjoj milosti. On je taj koji otvara srca ljudi da bi se priklonili Božjoj riječi (Dj 16,14); to se ne događa zbog ljudske želje, truda ili nastojanja. Ipak, na nama je da sijemo i zalijevamo sjeme evanđelja, a rast trebamo prepustiti Bogu (1 Kor 3,6). Prema Isusovim riječima, „žetva je velika, a radnika je malo“ (Lk 10,2). Pozvani smo svim ljudima naviještati evanđelje i učiniti ih Kristovim učenicima, a ovozemaljski život jedina je prilika za to. Nakon tjelesne smrti, čovjek više nema mogućnost spasenja. Svijest o tome trebala bi nas ozbiljno poticati na molitvu, služenje i svjedočenje evanđelja.

Zaključak

Kršćanski i svjetovni svjetonazor i odnos prema smrti uvelike se razlikuju. Biblija često govori o smrti; ona od nje ne bježi, već ju razotkriva i pojašnjava. Proučavajući Pismo, otkrivamo da je smrt Božja kazna za grijeh koja se očituje u tri dimenzije: kao duhovna, tjelesna i vječna smrt. Ona je neprijatelj koji uvijek iznova pobjeđuje ljudski rod. No, Bog je svojom milošću predvidio pobjednika nad smrću – Isusa Krista, pravog čovjeka i pravog Boga, koji se ponizio „postavši poslušan do smrti na križu“ (Fil 2,6-8), „umro zbog grijeha, pravedan za nepravedne, da nas privede Bogu; koji je bio ubijen tijelom, ali je oživio duhom“ (1 Pt 3,18) te je „uništio smrt i obznanio život i besmrtnost Radosnom vijesti“ (2 Tim 1,10). Zbog Kristova djela vjernici su već sada dionici vječnog života te u pogledu smrti imaju sigurnost i utjehu. Oni su pozvani „svraćati misli na ono što je gore, ne na ono što je na zemlji, jer je njihov pravi život sakriven s Kristom u Bogu“ (Kol 3,2-3). Promišljanje o tome učinit će ih mudrima u življenju i revnima u služenju.

Isto tako, trebaju biti spremni podijeliti s drugima razlog nade koju imaju (1 Pt 3,15). S obzirom na činjenicu da su ljudi skloniji postavljanju egzistencijalnih pitanja i promišljanju o smrti u starijoj dobi (Štambuk 2007) te u situacijama kad je neposredno ugrožen njihov vlastiti život ili život bližnjih, mjesta poput domova za starije, bolnica, hospicija i slično, pružaju specifičnu mogućnost kršćanskog služenja i evangeliziranja. Predstojeću smrt karakteriziraju tjeskobe, bol, strahovi, čežnje, pitanja. U tom kontekstu, vrijedilo bi razmisliti ne samo o obliku služenja, već i o dodatnom osposobljavanju službenika za specifičnu duhovnu skrb koja je potrebna umirućima u posljednjim danima života.

Kršćansko propovijedanje, poučavanje i svjedočenje trebalo bi obuhvatiti poruku o činjenici uskrsnuća i vječnog života koja vrijedi za sve ljude, „jer kao što u Adamu svi umiru, u Kristu će svi oživjeti“ (1 Kor 15,21-22). Međutim, za vjernike će to uskrsnuće biti na život, a za nevjernike na propast (Iv 5,29). Srž poruke koju vjernici imaju za nevjernike u odnosu na smrt glasi: „Smrt nije kraj i nije prirodan dio života. Ona je svjedočanstvo ljudske grešnosti i Božje pravednosti. Nakon smrti, naći ćete se pred Bogom kojem ćete morati položiti račun za

svoja djela. Zajedno s apostolima, u ime Krista vas molimo: pomirite se s Bogom“ (2 Kor 5,20).

Popis literature

- Berković, Danijel. 2017. Biblijski psaltir kao *ars moriendi*. U: Ivan Markešić, ur. *Čovjek i smrt: Teološki, filozofski, bioetički i društveni pristup*, 189–205. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatsko katoličko sveučilište Zagreb i Posmrtna pripomoć Zagreb.
- Bošnjak, Alisa. 2017. Mišljenje o djelovanju smrti i umiranja bolesnika na medicinske sestre u KBC Osijek. Diplomski rad. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Medicinski fakultet.
- Brstilo, Ivana i Damir Mravunac. 2017. Kroz tajno ogledalo ili o smrti u tradicionalnome, modernom i postmodernom društvu. U: Ivan Markešić, ur. *Čovjek i smrt: Teološki, filozofski, bioetički i društveni pristup*, 309–328. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatsko katoličko sveučilište Zagreb i Posmrtna pripomoć Zagreb.
- Budiselić, Ervin. 2013. Pravilno razumijevanje evanđelja kao ključ za zdravu evangelizaciju, život i službu Crkve. *Kairos: evanđeoski teološki časopis* 7 (1): 9–32.
- _____. 2018. Isus iz Evanđelja i Isus danas. *Kairos: evanđeoski teološki časopis* 12 (1): 7–21.
- Calvin, John. 2008. *Institutes of the Christian Religion*. Preveo Henry Beveridge. USA: Hendrickson Publishers Marketing.
- Drugo helvetsko vjeroispovijedanje*. 2000. Preveo Žigmund Keck. Osijek: Reformirana kršćanska Crkva u Republici Hrvatskoj, Reformirani teološki institut.
- Edwards, Jonathan. 1998. *The Works of Jonathan Edwards*. Svezak 1. USA: Hendrickson Publishers.
- Flavel, John. 2019. *A Token for Mourners*. USA: Monergism Books.
- Hamilton, Mark W., ur. 2010. *Riječ koja preobražava*. Svezak 1. Zagreb: Biblijski institut.
- Heidelberški katekizam*. 2000. Preveo Žigmund Keck. Osijek: Reformirana kršćanska Crkva u Republici Hrvatskoj, Reformirani teološki institut.
- Jambrek, Stanko. 2005. *Kršćanstvo i new age duhovnosti: Sličnosti i suprotnosti*. Zagreb: Bogoslovni institut.
- Štambuk, Ana. 2007. Razmišljanje o smrti – dobne i spolne razlike. *Ljetopis socijalnog rada* 14 (1): 155–177.
- Thomas, Louis-Vincent. 1980. *Antropologija smrti*. Beograd: Prosveta.

Lana Klokočki

**The Bible and the Everyday Life:
Biblical Approach to the Phenomenon of Human Death**

Abstract

The paper considers the Biblical teaching on the phenomenon of human death, starting from the account in Genesis 2:15-17 and connecting it to other Scriptural texts. The first part considers the biblical-theological meaning of death and the Christological-soteriological answer to the problem of death. The second part of the paper presents the practical significance of the correct Biblical understanding of the phenomenon of dying both for believers and unbelievers. The conclusion is that the Bible often talks about death and does not run from it but rather exposes and explains it. According to the Bible, death is God's punishment for sin: spiritual, physical, and eternal death. It is the enemy that repeatedly wields victory over humankind, however, God, in his grace, has provided the victor over death – Jesus Christ, true man, and true God.